
Anthony Smith (1939. – 2016.)

SINIŠA MALEŠEVIĆ

University College Dublin, Irska

Anthony D. Smith, jedan od vodećih svjetskih teoretičara nacionalizma, umro je 19. srpnja 2016. u Londonu nakon duge borbe s teškom bolešću. Iako je najveći dio svojih zadnjih deset godina proveo u bolnicama, i u tom je razdoblju napisao nekoliko važnih knjiga kao što su *The Nation Made Real: Art and National Identity in Western Europe, 1600-1850* (2013), *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach* (2009) te *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant and Republic* (2008). Neposredno pred smrt dovršio je još jedan rukopis o nacionalizmu i glazbi.

Nema nikakve dvojbe da će Smith biti zapamćen, zajedno s Ernestom Gellnerom i Benom Andersonom, kao jedan od glavnih znanstvenika zaslužnih za formiranje suvremenog akademskog polja koje se naziva *studijama nacionalizma*. To je tematsko područje bilo predmetom istraživanja povjesničara, politologa i sociologa i u prvoj polovici 20. stoljeća, kad su nastale utjecajne studije Carltona Hayesa, Karla Deutscha, Hansa Kohna, Hughua Seton-Watsona i Eliea Kedouriea te mnogih drugih. Međutim, tek je u 1980-ima studiranje nacionalizma dobilo čvrsto analitičko utemeljenje. Drugim riječima, dok su rani akademski radovi iz područja nacionalizma bili uglavnom nesistematični i često nisu imali akademsku oštrinu, Smith, Gellner i Anderson su napisali niz knjiga kojima je stvoren sociološki temelj za teorijske i komparativne studije uspona i transformacije nacija i nacionalizama. U trokutu tih giganata studija nacionalizama Smith se izdvaja od ostale dvojice po tome što je cijelo svoje životno djelo posvetio gotovo isključivo studijama nacije. Za Gellnera i Andersona nacionalizam je bio samo jedan segment njihovih širih teorija modernosti, no za Smitha su etnicitet i nacionalno bili kameni međaši za većinu povijesnih procesa. Nadalje, za razliku od Andersona i Gellnera koji su se fokusirali prije svega na razvijanje svojih izvornih teorijskih okvira, Smith je gradio i organizacijske temelje za tu istraživačku disciplinu. Učinio je više od bilo koga drugoga

da bi promovirao interdisciplinarnost u studijama nacionalizma te da bi tu disciplinu učinio održivom i vrlo atraktivnom. To je činio na dva načina: formiranjem akademskog udruženja koje je na London School of Economics organiziralo brojne konferencije: Udruženja za studiranje etniciteta i nacionalizma (Association for the Study of Ethnicity and Nationalism, ASEN) i pokretanjem nekoliko vrlo utjecajnih akademskih časopisa kao što su *Nations and Nationalism*, *Ethnic and Racial Studies* i *Studies in Ethnicity and Nationalism*. Uz to što je bio pokretačka snaga svih tih aktivnosti, Smith je također bitno pridonio oblikovanju tog istraživačkog polja svojim utjecajnim tipologijama, taksonomijama i kritičkim komentarima glavnih teorija i djela glavnih teoretičara.

Anthony Smith rođen je 23. rujna 1939. u Londonu. Odrastao je u židovskoj obitelji koja je pripadala srednjoj klasi. Njegov otac, Londonac skromnog porijekla i bez formalnog obrazovanja, uspio je postati relativno uspješan poslovan čovjek. Majka mu dolazi iz njemačke židovske obitelji iz Wiesbadena i bila je porijeklom iz srednje klase. Oboje njegovih roditelja imali su snažne obiteljske korijene u Poljskoj, a Smith je kasnije otkrio da je više od 80 članova njegove šire obitelji ubijeno u Holokaustu. Smith je često naglašavao važnost vlastite obiteljske povijesti za svoju odluku da se bavi studiranjem nacionalizma. Štoviše, i njegovo osobno iskustvo suočavanja s antisemitizmom u osnovnoj i srednjoj školi u poslijeratnoj Engleskoj učinilo ga je vrlo osjetljivim za pitanja kulturnih i vjerskih razlika. To rano iskustvo utjecalo je na njega i njegov kasniji životni put – sve do kraja. Dobro se sjećam da smo jednom prilikom raspravljali o pojmu *engleskog gospodina* (*English gentleman*) i da sam mu tada rekao da je on za mene oličenje same biti tog pojma. Odgovorio mi je da je on samo Britanac i da se nikako ne vidi kao Englez!

Kao odličan đak Smith je dobio stipendiju za studij klasike na Oxfordu. Taj se njegov akademski *background* u studiranju povijesti, filozofije, literature i kulture antičkoga grčkog i rimskog svijeta kasnije pokazao kao ključan u njegovom razumijevanju nacija i nacionalizama. Nakon što je proveo godinu na Collège d'Europe u Brugesu, upisao se na London School of Economics, na doktorski studij nacionalizma gdje mu je mentor bio Ernest Gellner. Iako je Smith smatrao da je Gellner pomalo hladan i udaljen kad se radilo o osobnim kontaktima, bio je pod dubokim utjecajem njegovog intelektualnog potencijala i njegove otvorenosti za drukčije poglede. Unatoč nekim razlikama u njihovom poimanju nacionalizma, iz Smithovih je prvih knjiga vidljiv dubok utjecaj Gellnerovog modernističkog razumijevanja nacija i nacionalizma. To je naročito vidljivo u Smithovoj doktorskoj disertaciji, koja je kasnije (1971) objavljena kao knjiga pod naslovom *Theories of Nationalism*, kao i u drugim publikacijama iz tog ranog razdoblja, npr. u knjigama *Nationalism in the 20th century* (1979), *The Concept of Social Change* (1973) i *Social Change* (1976),

a donekle i u knjizi *The Ethnic Revival* (1981). U toj prvoj fazi svog akademskog razvoja Smith je, baš kao i Gellner, bio uvjereni modernist fokusiran na dokazivanje da nacije nisu drevne jedinice, nego su proizvedene u moderno doba. Slično kao i Gellner, i Smith je naglašavao da nacionalizam kao ideologija političkog legitimiranja nastaje relativno kasno u povijesti čovječanstva i da se pojavljuje uglavnom kao sekularna zamjena za religijski autoritet predmodernog svijeta. Smith se, međutim, od Gellnera razlikovao i u tom razdoblju po tome što je umanjivao važnost ekonomskih faktora pri razvoju i reproduciranju nacija, a naglašavao ulogu moderne veberijanske države i nove intelektualne elite (inteligencije) pri kovanju nacionalnih osjećaja.

Pa ipak, od sredine 1980-ih Smithovi se radovi razvijaju u sasvim drugom smjeru. Umjesto naglašavanja političkih varijabli, moderniteta i organizacijskog diskontinuiteta s prethodnim epohama Smith sada artikulira novu teoriju nacija i nacionalizama koja se usredotočuje na kulturu, tradiciju i povijesni kontinuitet. Ta se teorija kasnije naziva etnosimbolizmom. Specifičnije: u seriji vrlo utjecajnih članaka, a onda i u seminalnoj monografiji *The Ethnic Origins of Nations* objavljenoj 1986, Smith razvija pristup *longue durée* koji formiranje nacije interpretira kroz prizmu postupne transformacije, a ne više kao posljedicu nekog revolucionarnog prijeloma. Dakle, za razliku od Gellnera, Andersona i drugih modernista koji inzistiraju na tome da u predmodernom svijetu nacija ne postoji jer u to doba ne postoje ni strukturalni uvjeti ni instrumentalni razlozi da se pojedinci nacionalno identificiraju – Smith zaključuje da nacije imaju duboke i čvrste korijene u kulturi. Iako se i dalje slaže s modernistima da nacionalizam ima smisla samo u okviru modernih uvjeta, on je čvrst u stavu da su se mnoge nacije razvile iz zajedničkih kulturnih tradicija, koje su često oblikovane oko zajedničkih mitova i uspomena. Stoga on razlikuje *etnijske* (predmoderne kulturne jedinice) od *nacija* (modernih izraza kulturnog pripadanja) te pokušava pokazati kako mitovi o zajedničkom porijeklu pomažu uspostaviti i etnije i nacije kao zajednice koje povezuje sudbina. Smith tvrdi da mnoge – iako ne sve – moderne nacije nastaju iz dugotrajnih kulturnih korijena (etnijska), a ta tvrdnja ima duboke sociološke implikacije.

Ta njegova glavna teza predstavljena je u nizu njegovih kasnijih publikacija kao što su *Nations and Nationalism in the Global Era* (1995), *Nationalism and Modernism* (1988), *Myths and Memories of the Nation* (1999), *The Nation in History* (2000), *Chosen Peoples* (2003) i *The Antiquity of Nations* (2004). Glavna je teza njegovog kasnog stvaralaštva u naglasku na sličnosti između nacionalizma i religije. Prema Smithu, pripadnici nacije često sebe vide kao osobe povezane *sve-tom pričesti*. U tom kontekstu nacionalizam funkcionira kao jedna vrsta političke religije u kojoj nacije postaju sekularni ekvivalent crkve. Dok u predmodernom doba kolektiviteti štiju vanjska božanstva, u moderno doba nacije same postaju objekt

kolektivnog samoobožavanja. Ta durkemovska ideja nalazi se u podlozi najvećeg dijela Smithovih kasnijih radova. Kao što sam i sâm naglašavao u diskusijama koje sam s njim vodio godinama, njegov je etnosimbolistički pristup doista jedna vrsta suptilnog neodurkemizma.

Smithov intenzivan interes za kulturu i religiju nije bio samo akademski. Bio je vrlo strastven i obrazovan po pitanju povijesti umjetnosti, klasične glazbe i antičke civilizacije. U tom kontekstu treba naglasiti da je početkom 1970-ih diplomirao povijest umjetnosti, a potom je drugi put doktorirao – iz područja povijesti umjetnosti – s temom 18-stoljetne obnove slikarstva i kiparstva u Engleskoj i Francuskoj.

Smith je započeo akademsku karijeru kao docent na Sveučilištu York (UK), nakon čega je devet godina radio na Sveučilištu u Readingu. Od 1980. do umirovljenja 2004. radio je na London School of Economics, gdje je bio profesor etničkih studija i studija nacionalizma. Bio je glavni i odgovorni urednik vodećeg akademskog časopisa *Nations and Nationalism* te predsjednik ASEN-a. U tom razdoblju bio je mentor velikom broju doktorskih studenata, od kojih su neki postali značajna imena u studijama nacionalizma. Primjerice, njegov prvi doktorant, John Hutchinson, postao je glavni predstavnik etnosimbolizma i vodeći istraživač u području odnosa između nacionalizma i rata. Smith je bio savjestan, tolerantan i uglađen mentor. Kao znanstvenik bio je vrlo otvoren za alternativne interpretacije koje je uvijek poticao, te je uvijek inzistirao da njegovi oštri kritičari (primjerice, Umut Özkırımlı i ja) budu pozvani na konferencije ASEN-a i na one koje je organizirao časopis *Nations and Nationalism*. Smith je bio istinski intelektualac s dubokim poznavanjem stvari i širokim krugom interesa, otvorenog i britkog stava te pun strasti kad se radilo o novim saznanjima. Bio je izvanredan esejist koji je napisao 17 knjiga i više od stotinu akademskih članaka i poglavlja u knjigama. Njegove knjige prevedene su na čak 22 jezika, mnoge su bile pravi *bestselleri*.

Anthony Smith ostat će zapamćen kao *polihistor* koji je najveći dio života posvetio stvaranju i oblikovanju studija nacionalizma kao svog životnog djela i koji je u tim studijama razvio novi, etnosimbolistički pristup. Svima onima koji su ga poznavali bit će zauvijek draga, brižna i inspirativna osoba. Smatrao se on prvenstveno Britancem, Englezom ili Židovom, Anthony je svakako bio *pravi gentleman*.